

Jan Jongerius had geen architect nodig

De renovatie van het Jongeriuscomplex is een interessant project dat wij graag op de voet volgen.

Jongeriuscomplex deel 2

Aan de Utrechtse Kanaalweg ligt het Jongeriuscomplex. Veel Utrechtse mensen kennen het fabrieksterrein met de villa van de baas nog wel: in de bloeitijd van het bedrijf, waar ondermeer Fords werden geassembleerd, werkten er eind jaren dertig ruim 750 mensen. Na het faillissement in 1955 is het kantoorgebouw van de firma Jan Jongerius N.V. en de bijbehorende villa met tuin in gebruik genomen door het Ministerie van Defensie. Je zou er zo voorbijfietsen! Maar niet architecten Belinda van Buiten en Antoni Folkers van FBW Architecten, die een paar jaar geleden heel Utrecht afstruinden naar een kantoorpand. Het complex werd herontdekt en het architectenbureau werd initiatiefnemer van een bijzonder project. De Stichting Vrienden van het Jongeriuscomplex heeft zich het lot van deze bijzondere panden aangetrokken. De villa, een unicum in de Nederlandse architectuur, wordt gerestaureerd dankzij de Vrienden.

Ook al staat de villa in de steigers, is het pand bijna geheel gestript en omgeven door de gebruikelijke toestanden op een bouwterrein, de villa van de fabrikant Jan Jongerius, ooit de grootste Forddealer van Nederland, oefent een onweerstaanbare aantrekkingskracht uit op iedereen die er voorbijkomt. En dat was natuurlijk precies de bedoeling van deze zeer succesvolle zakenman, die ooit begon in het hoveniersbedrijf van zijn vader.

Het complex van villa, kantoor en tuin is een architectonisch hoogstandje, voltooid in 1939. Antoni Folkers, als architect zeer nauw bij de restauratie betrokken: 'Deze Jan Jongerius was een succesvol zakenman, leefde uitbundig en hield van feesten en partijen. Dat straalt zijn villa ook uit.' Tot op de dag van vandaag gaat men ervan uit dat hij de villa zelf ontworpen heeft.

Folkers: 'Het is een eigenzinnige mix van het Moderne Bouwen uit zijn tijd en de traditie van art deco, waarmee Jongerius op zijn reizen door de zuidelijke, mediterrane landen in aanraking kwam; een mengmoes en daardoor uniek.' Folkers is ervan overtuigd dat, als er een architect aan het

ontwerp verbonden zou zijn geweest, deze bij al het onderzoek inmiddels wel boven water zou zijn gekomen. Er is naarstig gezocht naar bouwtekeningen, want er moet toch een vergunning aangevraagd zijn voor de bouw van een villa? Talrijke archieven zijn doorgespit, maar een oorspronkelijke ontwerptekening is niet gevonden. Zolang dat niet gebeurt, blijft het verhaal van een schetsje op de achterkant van een sigarendoosje in stand. En dat past ook wel bij de selfmade man, die Jan Jongerius was. Een architect had hij niet nodig.

Bouwhistorisch onderzoek

Voorafgaande aan de restauratie van een monument – de villa is rijksmonument en het complex staat op de gemeentelijke monumentenlijst – moet een bouwhistorisch onderzoek worden uitgevoerd. Daarmee wordt de bouwgeschiedenis in kaart gebracht en worden de verschillende historische elementen van het monument beoordeeld. Het bouwhistorisch onderzoek is de basis van de restauratie. Er wordt onderzoek gedaan naar de authentieke situatie: Hoe zag de villa er oorspronke-

Willem ter Steege, echtgenoot van dochter Annie Jongerius poseert voor de nieuwe villa. (Foto afkomstig uit het familiearchief)

- 1. Bouwhistorische verkenning (inventarisatie):** een quickscan die een inventarisatie geeft van alle zichtbare historische elementen en hun historische waarde.
- 2. Bouwhistorische opname:** een opname geeft een duidelijk inzicht in de bewonersgeschiedenis, bouwgeschiedenis en monumentale waarde van een gebouw. Het monument wordt geïnspecteerd, gefotografeerd en er is beperkt archiefonderzoek naar historische foto's, prenten, kaarten en bouwtekeningen.
- 3. Bouwhistorische ontleding:** een ontleding is nog uitgebreider dan een opname. Hierbij wordt er ook verder gekeken dan het zichtbare materiaal (destructief-onderzoek). De documentatie, het archiefonderzoek en de waardestelling worden aangevuld met onder andere gedetailleerde opmetings-, faserings- en reconstructietekeningen en eventueel dendrochronologie en kleuronderzoek.

Wie was Jan Jongerius?

Rond 1920 had Jan Jongerius een succesvol tuindersbedrijf. Paard en wagen voor het transport van zijn groenten en fruit vond hij al snel te langzaam gaan; hij zag meer in de auto en in korte tijd ontwikkelde hij zich tot een ondernemend zakenman. Hij ging naar Amerika en kwam terug met contracten met Ford en Texaco en binnen enkele jaren ontwikkelde hij zich als grootindustrieel langs het Merwedekanaal. Hij introduceerde de eerste Caltex benzinepompen en hij werd de grootste Forddealer van Nederland. Zijn constructie- en carrosseriebedrijf werd een begrip in Nederland en iedereen wist wie Jan Ford was. Hij bezat in heel Nederland benzinestations (Texaco) en in zijn fabriekshallen aan het kanaal fabriceerde hij auto- en vliegtuigmotoren, touringcars en vrachtwagens. Ook als succesvol zakenman bleef hij actief in groente en fruit. Zo vermeldt de Utrechtsche Courant op 20 april 1940 dat 'uit de kassen van den heer Jan Jongerius – den bekenden Ford-dealer – heden op de Utrechtsche veiling de eerste kersen werden aangeboden, welke primeur door Amsterdamsche grossiers gekocht werd tegen een prijs van 8-10 cts. per stuk'.

Jan pakte alles groots aan: eind 1938 vierde hij zijn 50ste verjaardag in de pas opgeleverde villa. Henri Ford stuurde hem een felicitatietelegram. Een jaar later, wanneer hij 25 jaar getrouwd is, spelen zich in de Bastiaanshof Hollywoodachtige tafereelen af. Jan Jongerius overleed op 27 april 1941 op de leeftijd van 52 jaar.

1. De oorspronkelijke radiator, weggewerkt in een vensterbank (p.45 Bouwhistorisch Onderzoek) Herkomst foto onbekend
2. De later vernieuwde installatie Herkomst foto onbekend
3. Onderzoek naar de oorspronkelijke kleuren. De verflagen worden zorgvuldig afgepeld en brengen de oorspronkelijke kleuren aan het licht. Omdat levensgenieter Jan Jongerius zijn successen en feesten graag filmde, zijn de kleurenfilms uit 1938/9) een belangrijke bron van informatie. Foto: Irma Gondrie
4. Stopcontact in de lambrizing. Foto: Irma Gondrie

lijk uit? Na het faillissement van Jongerius kwam het complex in handen van het Ministerie van Defensie. Vanaf 1955 werd de villa bewoond door het gezin Peter Bührmann, officier in dienst van defensie. Van 1968 tot 1998 was de villa een kantoor van defensie. Dat bracht uiteraard ook de nodige aanpassingen met zich mee. Het bouwhistorisch onderzoek beschrijft de villa tot in detail, zowel het interieur als het exterieur, zoals de situatie nu is en zoals deze mogelijk was ten tijde van Jongerius.

In de geest van Jan Jongerius

Tot 1986 bleef het huis redelijk in originele staat. Bijzonder was dat elektra, leidingen, verwarmingselementen, stofzuigersysteem, hemelwaterafvoer en standleidingen oorspronkelijk geheel in de spouw van gevel en binnenwanden waren opgenomen. Dat bevestigde de moderne uitstraling waar Jongerius zo van hield. Maar ná 1986 zijn veel installaties vernieuwd, met alle sporen van dien: lelijke wandcontactdozen, opbouw TL-armaturen en her en der geplaatste radiatoren.

Met name defensie heeft in de loop der jaren de verkwast ruim gehanteerd en de kleuren, waar Jongerius zo van hield, weggesaagd. Zo moesten bijvoorbeeld de typische Gispenskleuren (korenbloemblauw, vermiljoenrood en eierdooiergeel) wijken voor kleuren die meer pasten bij een defensiekantoor. Bij de aanbevelingen in het bouwhistorisch onderzoek gaat men echter weer terug naar het principe van het wegwerken van installaties en herstel van oorspronkelijke kleuren: er wordt gerestaureerd in de geest van Jan Jongerius.

Stand van zaken

Het dak van de villa, jarenlang ondersteund door stalen kolommen, zorgde in de onderzoeksfase al voor veel verrassingen. De betonconstructie bleek niet

te kloppen en het hele dak was op een zeer ongebruikelijke manier in elkaar gezet. Folkers: 'Eenmaal aan het werk kom je toch voor verrassingen te staan; we hadden direct al het gevoel dat het niet goed zat met het dakoverstek, het was gewoon te zwaar voor zichzelf.' Een voorstel tot vervanging van de dakoverstekken stootte op weerstand van Monumentenzorg. Inmiddels is het totale dak opgekrakt en is er een nieuwe hechtlaag en dakbedekking op gekomen. Het dakoverstek is daarmee weer vrijdragend geworden. De balkons worden wel gesloopt en gereconstrueerd.

Een andere onaangename verrassing was dat er bij het boren asbest tussen de vloerbedekking (gietsvinyl) en het beton werd aangetroffen in de villa. Dat gietsvinyl werd gebruikt voor de laadvoeren van vrachtwagens, toepassing in de bouw was tot op heden onbekend. Verrassend was ook de bewapende elektrische bekabeling in het huis, normaal gesproken in gebruik bij benzinepompen. Jan Jongerius gebruikte wat op zijn bedrijf voorhanden was!

Deel 1 van Het Jongeriuscomplex is te lezen op www.linkedmedia.nl

